

Prof. PhDr. Jiří Frajdl, CSc.

Císař František Josef I. 1848–1916

Nástup Františka Josefa I.

Revoluční rok 1848 je většinou označován jako součást evropské buržoazní revoluce poražené v Praze, ve Vídni a v Uhrách. První historická forma buržoazního státu se nezdařila, byla poražena a nastupující nové politické síly se musely smířit s novoabsolutismem. Ekonomická síla nebyla podlomena, ta se rozvíjela i v dalších letech, ale musela svádět kompromisní zápas s feudálními přežitky.

Císař Ferdinand I., ale již s titulem rakouského císaře, proto v pořadí první, se stal po české korunovaci v roce 1836 českým králem označením jako Ferdinand V. (1835–1848), nebyl pro vládnoucí elitu habsburské monarchie nejlepším a nejvhodnějším panovníkem. Pro chorobu nebyl schopen vlády, kterou reálně vykonávala státní konference, tedy Metternich a Kolovrat. Během revoluční situace hodně ustupoval a ještě více sliboval, aby zvládl krizové měsíce svého formálního panování. Potlačená revoluce znamenala novou politicko-mocenskou strukturu, do té se již císař Ferdinand nehodil, sám to cítil a pod jistým tlakem proto odstoupil 2. prosince 1848. Na jeho místo nastoupil jeho osmnáctiletý synovec František Josef (1848–1916) nezatížený několika neúspěchy a řadou slibů, které nebylo možno splnit a realizovat. Obrat k novoabsolutismu symbolizoval novým panovníkem 7. března 1849 rozpuštěný kroměřížský sněm (parlament). Druhým znakem novoabsolutismu bylo jmenování Alexandra Bacha do čela vlády a zavedení policejního režimu.

František Josef I. panuje potom v rozdílných dobách historického vývoje, kdy na něho působí objektivní situace, ale sám se svými subjektivními činy rovněž podílí na vývoji a dokonce ho i různorodě, někdy i protikladně modifikuje. V prvním období jde o vytvoření a stabilizaci novoabsolutistického režimu, v druhém období od roku 1860 přichází doba konstitučních pokusů a novým třetím rozhraním je válka rakousko-pruská v roce 1866 a rakousko-uherské vyrovnání v následném roce 1867. Ve čtvrtém období se rodí podmínky a příčiny vedoucí ke vzniku první světové války. V roce 1916 František Josef I. umírá a je nahrazen Karlem I., který se stane i posledním rakouským císařem a monarchie se roztrhne na své základní částky: československý stát, vznikne i rakouská republika a obnoví se i Maďarsko, na Balkáně Jugoslávie a na území Haliče vzniká z bývalého pruského a carského záboru Polsko. K rozpadu habsburského nadnárodního císařství přispěl svými činy také císař František Josef I.

František Josef I. v období novoabsolutismu

Nelze popřít, že císař se podílel na režimu novoabsolutismu, který se mohl zcela logicky jmenovat po něm; A. Bach nebyl tak významnou osobou jako panovník, vtiskující událostem také svůj rukopis, byť v závislosti ještě na řadě dalších faktorů. Proto je vhodné upozornit na některé skutečnosti:

1. Po stránce národnostní se situace nezlepšila, národnostní problémy zůstaly. Slovanské národy nedosáhly stavu uspokojení, italské regiony chápaly rakouskou nadvládu jako formu okupace a vojensky musela být střežena i uherská část státu. Nerakouské etnické celky byly spravovány formou tuhého centralismu.

To bylo jen chvilkové řešení, ale perspektivní uspokojivý výhled nebyl ani v nejmenším zaručen. Jako by se opakovala centralizace Josefa II., ale bez pozitivních výsledků a hodnot.

2. Pro Čechy měl režim jednu lákavou nabídku, pokud budou věrni dynastii, budou chráněni před ohrožením ze strany Velkoněmecka. O pruskou hegemonii ani Vídeň nestála. Důkazem pro české politiky velmi výmluvným bylo odvolání rakouského delegáta z Frankfurtu a prohlášení, že ve střední Evropě může být realizován jen spolek knížat, jen volná aliance.
3. Maďarské vládnoucí elitě zase stačilo ujištění, že národnostní otázka nesmí ohrozit celistvost Uher. Polská aristokracie dostala záruku, že František Josef I. nepodpoří politickou emancipaci Ukrajinců-Rusinů. Němcům v českých zemích se nezaručovalo, že v rámci centralizace nebude ohroženo jejich dominantní postavení a budou držet jazykově privilegované postavení. Buržoazii jako celku se postupně navrhovaly hospodářské ústupky – ty, které měly posílit mocenské postavení mocnářství a příliš by nepoškodily aristokratické kruhy. Těm bylo naznačeno, že se mají angažovat v průmyslovém podnikání, císař myslel na symbiózu staré a nově se rodící a upevňující se vládnoucí vrstvy. Stál o spolupráci šlechty a buržoazie. V roce 1890 dal souhlas ke zrušení celní hranice mezi Rakouskem a uherskými zeměmi, které byly dosud překážkou pro rozvoj vnitřního trhu.
4. Jakmile se konzervativní síly ujistily o své stabilitě, v prosinci 1851 realizovaly v plném rozsahu zásadu, že vláda je odpovědná pouze koruně a panovník také bude rozhodovat, jmenovat ministry a propouštět je podle své vůle. Buržoazie byla ve svém celku spokojena, vláda umožňovala její investice do stavby železnic, mohla vlastnit a vlastnila pozemky, stejně jako doly, stát zaručoval podporu obchodu i za hranicemi státu.
5. Vláda i podnikatelské kruhy měly zájem na rozšíření vlivu a moci i za hranicemi mocnářství, zájem byl o proniknutí na Balkán. Ten se měl měnit na evropskou kolonii, viz osud Bosny a Hercegoviny, menší státy měly být ve sféře habsburského vlivu. Vznikala tu situace, ze které se dalo těžit. Panovník František Josef I. i austroněmecká buržoazie si přála úspěšnou, byť agresivní, zahraniční politiku. Současně s tím tu zrály podmínky pro budoucí válečný konflikt, nejprve ve dvou lokálních balkánských válkách, v roce 1914 ve válce světové. Mimo jiných motivů se tu nabízí k posouzení další motiv pro zahraniční politiku Františka Josefa I. Měl obavu, aby se nevytvořilo krystalizační mocenské jádro, které by jeho záměry zmařilo.
6. František Josef I. měl zkušenost, že poměrně malá a slabá Sardinie se stala krystalizačním jádrem pro sjednocení Itálie. Sjednocené italské síly s podporou další zahraniční mocnosti a tou byla Francie, se staly vážnou překážkou pro okupační a agresivní pronikání habsburského mocnářství na jih, do Itálie. Vznikla z toho válka, na jedné straně stála Sardinie a Francie, na druhé straně habsburské mocnářství. Nedopadla pro Františka Josefa I. vítězně. Panovník záhy pochopil, že z malého Srbska by se mohl vyvinout další krystalizační bod, schopný podnitit sjednocení balkánských Slovanů, naznačila to již spolupráce Srbska a Černé Hory a sympatie slovanského původu v Bosně a Hercegovině a sympatická náklonnost dalších slovanských národů k Srbsku.

A tak jako za Sardinii stála Francie, za Srbskem se rýsovala podpora pravoslavného Ruska a Srbové byli v převážné míře pravoslavní. Vznikla z toho neklidná zahraniční politika mezi Vídní a Petrohradem. K izolaci Srbska bylo nutno získat Bulharsko a v něm podporovat vliv Vídně i Berlína. František Josef I. nebyl ochoten trpět na svých hranicích vznik dalšího krystalizačního jádra, ohrožujícího výhledově jeho územní,

ekonomické a politické ambice. Opět tu vidíme zrod jedné z příčin první světové války. Idylická představa o mírumilovnosti císaře Františka Josefa I. nemá faktografický podklad. Italská válka skončila diplomatickým, vojenským i finančním bankrotem. Curyšským mírem ztratilo Rakousko kromě Benátska skoro všechny své italské državy. V panovníkově hlavě tím nebyla posílena myšlenka na mír, ale nutkový pocit, že v případě Srbska a jeho slovanského emancipačního hnutí je nutno se napříště lépe připravit. Panovník měl jen nechuť k revolucím a v této věci by nejraději dal vždy přednost míru, k mezitřídní spolupráci. Jeho konzervatismus byl limitován skutečností, že byl panovníkem ve státě, kde probíhala úspěšná doba manufakturního a později i průmyslového vývoje. To ho nutilo do jistého technologického pokroku, navíc to bylo v zájmu mocenské síly monarchie. Protože měl slušné všeobecné vzdělání, nebránil se ani ústavním a konstitučním experimentům, ale jen tehdy, když by to jemu a jeho státu přineslo posilu, jen prognóza byla jeho slabou stránkou. Nepostřehl vývojové pozitivní tendence a nedocenil možnost, že válka může monarchii zničit.

Nacistické podhoubí

Adolf Hitler, jak je známo, se narodil 20. 4. 1889 v Branau am Inn jako syn celníka s tvrdou militaristickou výchovou a mladá léta prožil v Horním Rakousku, dospívání však především ve Vídni. A právě zde lze oprávněně hledat podhoubí a první prameny jeho zvráceného nacismu. Vlády Františka Josefa I. (1848–1916) umožňovaly vznik podmínek, příčin a podnětů pro zhoubnou násilnickou a rasově nelidskou ideologii spjatou s Adolfem Hitlerem. Revoluce roku 1848 byla již dávno poražena a o pozitivním významu se nesmělo ve škole mluvit, tisk i státní propaganda byla ostře reakční, nelze se tedy divit, že i Hitler se vyvíjel tímto směrem.

V Rakousku byl v té době populární Georg Schönerer a stal se pro své názory symbolem pro Adolfa Hitlera, u něhož našel vysoké souznění. Oba, Schönerer i Hitler, byli velmi ješitní, ctižádostiví a k dosažení svého cíle neopovrhovali ani podvodem, lživým tvrzením a ani vydírání jim nebylo cizí. Na sklonku života nebyli dokonce ani duševně normální. Když Hitler přišel do hlavního císařova města, do Vídně, byl nemile dotčen tím, že našel Židy na významných místech v žurnalistice, bankovníctví, že patřili ke špičkám inteligence, vadil mu kosmopolitní charakter hlavního města. On nebyl ani tak silně kosmopolitní, ale přicházeli sem do hlavního města aristokraticky namyšlení Poláci a Maďaři, pracovní čeští dělníci a řemeslníci (což byla jediná vlastnost, kterou prý Hitler na Čechách ctil), ponížení, ale pracovní Slováci, byli tu i nadaní Slovinci, Chorvaté, Rusíni, Italové, představitelé všech národů, žijících v habsburské monarchii. A Hitler také zaznamenal ukřičené a věčně nespokojené příhraniční Němce z českých zemí. Obával se proto o německý charakter Vídně, o postavení panského národa. Hitler náhodně zabloudil na projev Georga Schönerera (1842–1921), politika-demagoga s pangermánským programem, hlasatele rasismu a antisemitismu. Z jeho úst uslyšel, že nenávisť k Židům musí být „základem německého myšlení“, neboť „je to největší vymoženost tohoto století“. Germánský ráz habsburské monarchie lze uchránit ve spojení s Německem a typickým heslem na schůzích bylo volání: „Již dnes bychom měli být součástí slavné Germanie.“ Němci byli v Rakousku utlačováni a znásilňováni a Hitler pochopil, že z obranných pozic lze nejlépe zaútočit. U svého vzoru viděl také pořadatelské oddíly, které neváhaly fyzicky napadat politické oponenty, v Hitlerově hlavě vznikla myšlenka na masové budoucí oddíly SA a elitní SS. I teror patřil k jeho metodám.

Adolf Hitler také, sice se zpožděním, studoval nadšeně tzv. Linecký program, vzniklý již v roce 1882. Základním článkem byla deklarace, že v Rakousku vládneme jedině my, myšlen byl německý národ. Opakovaly se tu všechny pangermánské požadavky a na důkaz věrnosti politice Karla Velikého se požadovalo označení Rakouska za Ostmarku. A není tedy žádnou záhadou, že Hitler po připojení Rakouska k Německu v březnu 1938 skutečně oficiálně pojmenoval Rakousko Ostmarkou.

Linecký program byl také protičeskou deklarací. Tvrdilo se v něm, že se má zabránit vzniku českého státu, dokonce i tehdy, kdyby Vídeň souhlasila s federací. Jinak by prý Němectví v Předlitavsku zaniklo. Byl to nesmysl, ale působil na masu zmanipulovaných Austroněmců. Tím se současně prokázala nereálnost české politiky, pokud si české pozice chtěla vylepšovat austroslavismem. Schönerer dokonce prohlašoval na schůzích a demonstracích, že by raději rozbil monarchii, kdyby Češi měli spoluvládnout.

Zárodky rasistického výzkumu prosazoval G. Schönerer zaváděním germánských rodopisů a každý člen nacionalistického spolku měl napsat svůj rodokmen, aby se prokázalo, že nemá slovanské, případně židovské předky. A vláda Františka Josefa I. to trpěla, dokonce i tehdy, když se tato nezákonnost vyžadovala po učitelském, úřednickém a důstojnickém stavu. Adolf Hitler se také stal obdivovatelem hesla – jeden národ (německý), jedna Říše, jeden Bůh. A na místo Boha dosadil sebe a to ve znění – jeden národ, jedna Říše, jeden vůdce. Bylo to oficiální nacistické vyznání. Vůdcovský princip musel být potom součástí všech pozdějších nacistických organizací, stejně jako další článek stanov, že pasivní členství se netrpí. Je tedy dnes obtížné vykládat, že byli hodní a neangažovaní nacisté. Nebyli.

Velký bursovní krach přiměl Hitlera k přemýšlení, jak vylepšit tržní hospodářství a přišel k názoru, že i kapitalistické Německo bude muset sáhnout po regulaci a militarizaci svého hospodářství a také dospěl k nalezení viníka hospodářských potíží. Viníkem byli podle něj Židé. To vše nasával Hitler v době působení G. Schönerera a v době vlády Františka Josefa I. Vídeňská vláda proti silícímu rasismu a proti velkoněmeckým programům a pangermánskému hnutí nic efektivního neučinila.

Dalším vzorem pro A. Hitlera se stal demagogický křikloun dr. Karl Lueger, který politickou kariéru zahájil bojem proti korupci a Hitler si všiml, jak lze korupci opačně politické strany využívat nejen k vlastní reklamě, ale i k vydírání. Antisemitská propaganda pomáhala Němcům získávat argumenty pro válku s Francií, ta byla prohlašována za základnu židovského vlivu. A. Hitler si byl vědom toho, že potřebuje nějakého konkrétního a viditelného nepřítele, na kterého lze všechno negativní svěst, hospodářskou krizi, bankroty, nezaměstnanost, příčiny válek a současně k tomu využít tmářské středověké protižidovské pověry.

15. května 1891 přijal a potvrdil papež Lev XIII. encykliku Rerum novarum. Zaměřila svůj zájem na dělnickou třídu a na otázky vzájemné solidarity. Hitlerovi neušlo, že se musí zabývat také církevní politikou a v křesťansko-sociálních stranách viděl nepřátele. Stejně ohodnotil rakouskou sociálně demokratickou stranu. Sledoval ji již při svém pobytu ve Vídni a ještě intenzivněji jako informátor v Mnichově. Přitažlivá hesla, kterým lidé tleskali, zařadil do svého programu. Nelze zapomenout, že v jeho názvu strany jsou slova o socialismu a dělnické straně. Dělníky chtěl zvládnout sociální demagogií a vyhraněným nacionalismem, stejně jako řečmi o dvojím kapitálu, tvůrčím a parazitním. Tvůrčí byl německý kapitál, parazitní židovský.

František Josef I. a české požadavky

Císař František Josef I. by v duchu konzervativního poklidu nejraději vládl v duchu habsburské legitimacy a podle zákonů, na které měl bezesporu vliv. Byly to však zákony austroněmecké elity, podmíněné nesouhlasem s revolučním vývojem, ovlivněné rakousko-německým hegemonismem, vyhovující dynastii, německo-rakouské vládnoucí vrstvě, rakouské byrokracii a armádě. Na české emancipační požadavky se císař příliš neohlížel, jen v době a v situaci, že by jejich neřešení vyvolávalo vládní potíže a krizový stav, ale i tehdy spíše vyhověl příhraničním Němcům a hungaristickým požadavkům v Uhrách. Vůbec nedbal zásady demokratické vyrovnanosti, když odmítal uznat realitu národnostního složení svého mocnářství, ve kterém ve svém celku měli Němci jen 28 % všeho obyvatelstva, ale měli společně s Maďary 82 % všech směrodatných míst ve správě státu, policie a v armádě i v diplomacii. Slovanské národy byly v druhořadé pozici a císaře nikdy nenapadlo, že by tomuto etnickému složení odpovídala politika neutrality a národnostní tolerance. Dílčí ústupky slovanským národům, také Rumunům a Italům si musela tato etnika doslova vytroucovat.

Důkazů je hned několik:

1. Dost dobře nechápu, že buržoazie se dokáže obdivovat politice Františka Josefa I., když vůbec neměl pochopení pro progresivní tendence vývoje. Jen ve Vídni dal císař souhlas k vykonání 145 rozsudků smrti nad revolučními demokraty, představujícími nastupující buržoazii. Maďarská revoluce z roku 1848 byla potrestána opět s jeho souhlasem, popraveno bylo 13 generálů a 230 důstojníků dostalo doživotní žalář. Do srpna roku 1850 bylo za politické delikty popraveno 167 osob a vojenský soud na Hradčanech v letech 1850–1851 odsoudil 958 příslušníků buržoazní inteligence.
2. František Palacký (1798–1876) 21. 12. 1849 otevřeně a podrobně vyložil program etnické federace a varoval před policejním centralismem. Císař neměl pochopení, ač to bylo perspektivní řešení. S historickou pravdou se nesnáší tvrzení dnešních nostalgiků po rakousko-uherské monarchii. Stačí uvést, že císař František Josef I. strpěl, aby v letech 1852–1860, nesměl vycházet Pražský večerní list, stejně tak zakázán list Union laděný liberálně-demokraticky a s vládním souhlasem vycházely jen Pražské noviny, ale to není jediné omezení demokratických pravidel. V době, nazvané rakouskými historiky jako doba konstituční, se konaly v roce 1861 volby. Český i moravský zemský sněm měl německou většinu, ač většina obyvatel byla české národnosti. Dominantní postavení dosáhli Němci podvodnou volební aritmetikou. V Liberci stačilo na zvolení jednoho německého poslance 6 000 obyvatel, ale jeden český poslanec na Novém Městě pražském musel mít za sebou 32 000 obyvatel, aby získal mandát. Císař nebyl demokrat, ochotně trpěl nadvládu Němců nad Čechy. Prokázal to historik Otakar Dorazil, který upozornil, že situace se nezměnila ani ve volbách v roce 1871. Jeden německý poslanec ve městě potřeboval základnu složenou z 33 000 obyvatel, ale český poslanec na venkově však získal mandát až po dosažení 125 000 obyvatel, potřebných k jeho zvolení. Kde tedy byla císařská spravedlnost? Takto uměle se prosazovala německá hegemonie a nelze se divit, že příhraniční Němci považovali ztrátu této výhody za útisk, když po roce 1918 již existovala Československá republika, která v zájmu demokracie nemohla takové německé nadprávi trpět.
3. Smysl pro pokrok, dokonce ani pro ten evoluční, císař František Josef neměl. 16. 5. 1851 podepsal tajnou dohodu s Pruskem, která opravňovala Prusko k intervenci v zájmu Rakouska například v Uhrách a v Itálii. Když to zjistily pangermán-

ské spolky, neznala jejich arogance a drzost mezí. Domnívaly se, že si mohou dovolit vše a v nejhroším zasáhne v jejich prospěch pruská armáda.

4. Souběžně s posilováním konzervativní politiky v zahraniční politice platil tiskový zákon z roku 1852, který zrušil všechna liberální uvolnění z roku 1848.
5. Česká buržoasie si oprávněně stěžovala na politické poměry, když F. L. Rieger (1818–1903) s podporou F. Palackého podal císaři žádost o povolení k vydávání českého politického tisku. Zdůvodnění žádosti bylo typické, obsahovalo seznam národních požadavků, prospěšných emancipačnímu vývoji českého národa. Současně se upozorňovalo na skutečnost, že české měšťanstvo nemělo vůbec žádné zastoupení v Říšské radě. Císař František Josef I. žádosti nevyhověl, nelze tedy tvrdit, že byl vstřícný k českému národu a měšťanské třídě. K tomu lze jen připojit poznámku, že Češi nebyli zastoupeni ani jedním poslancem ve slezském zemském sněmu v roce 1861.
6. Imperialistický charakter císaře Františka Josefa I. potvrdil rok 1864, kdy rakouská a pruská vojska napadla Dánsko a odebrala mu dvě provincie. Prusko okupovalo Šlesvicko a Rakousko zase Holštýnsko. Přičítat císaři Františku Josefu I. mírumilovnost tedy odporuje historickým faktům.
7. Císař František Josef I. příliš podléhal Prusku, prokázala to válka rakousko-pruská v roce 1866. Ve prospěch Pruska byla rozřešena otázka, kdo bude ovlivňovat německé státy. Dlouholetá rivalita byla rozhodnuta ve prospěch Pruska. Češi tehdy stáli věrně při císaři, prokázali to vojensky i v bitvě u Hradce Králové, v bojích u Turnova, Náchoda a na jiných místech. Ocenění se nedočkali. Maďaři se dočkali dualistického uspořádání, na Čechy nezbylo nic. Z hlediska zahraničně politického se rakouský císař zavázal a také to dodržoval, že Vídeň se nebude vměšovat do uspořádání Německa, kde bude dominantní vliv Pruska rozhodující. Od tohoto okamžiku se habsburská dynastie podřizovala vlivu Pruska. Trval až do konce první světové války a znamenal zkázu v prohrané válce. Objektivní možnost vyvázat se z vlivu Pruska měl císař František Josef I. v době prusko-francouzské války v roce 1870. České veřejné mínění tento výhodný moment vycítilo a projeвило své sympatie Francii.

Příhraniční Němci v Čechách a na Moravě, také všechny všenněmecké a pangermánské spolky v Rakousku bouřlivě podporují v tu dobu pruské výboje ve Francii; nadšení pro Prusko bude tak veliké, že se František Josef I. ani neodvážil sebemenšího činu, aby se vyvázal z pruské nadvlády. Z podřízenosti Prusku se stane dlouholetá tendence, potom i tradice, zejména u příhraničních Němců. Na tuto podřízenost Němci v Čechách a na Moravě doplatí, stejně jako celá podunajská monarchie. V první světové válce přijde o život na 109 000 Němců z českomoravských oblastí. Stejně zarputile se příhraniční Němci zasadí o připojení k nacistickému Německu Adolfa Hitlera, bude to znamenat ve druhé světové válce dalších 130 000 německých životů. Češi nikdy ve svých dějinách, plných útisku ze strany Němců, takové ztráty Němcům nezpůsobili a přece jsou i v dnešní době na 56. sudetoněmeckém srazu v Bavorsku prohlašováni za největšího nepřítele Němců. Jejich velké ztráty na lidských životech jsou důsledkem jejich podpory rakouskému a německému militarismu. Dosud se jim nepodařilo vyrovnat se s minulostí a vůbec nepochopili negativní stránky podřizování se všenněmeckým, pangermánským programům. Jejich životy nebyly položeny za vlast, ale za německý imperialismus, kterému se podřizoval i císař František Josef I. Český národ nevyvolal první, ale ani druhou světovou válku. Nicméně byl na Čechy uvalen kolektivní trest, museli proti svým zájmům do zákopů první světové války

a kolektivním trestem pro ně byl i život v okupačním koloniálním režimu v protektorátních letech 1939–1945.

8. Císař František Josef I. vytvářel podmínky pro rozpad mocnářství několik let před první světovou válkou, když se angažoval v otázce dualismu ve snaze stabilizovat vnitropolitické poměry. České země, rakouské země a Uhry byly bezesporu základními stavebními kameny habsburské nadnárodní monarchie, ale císař uznával pouze vedoucí postavení Němců v Předlitavsku a dominantní postavení Maďarů v Zalitavsku, tedy v Uhrách.

Od 14. 11. 1868 po realizaci dualismu nesla monarchie oficiální název Rakousko-uherská říše. Vedle společné osoby panovníka byly obě části říše spojeny jen společným ministerstvem zahraničních věcí, ministerstvem vojenství a ministerstvem financí, které zajišťovalo výdaje společných ministerstev. Vedle společných ministerstev existovaly dvě nezávislé vlády a dva parlamenty. Obě části měly oddělenou zákonodárnou správu, státní a výkonnou moc. Na politická plnohodnotná práva Slováků, Srbů, Chorvatů, Rumunů a Rusínů nemusela maďarská vládnoucí vrstva dbát. Stačí jen jedna ukázka, Slovák, který vystudoval universitu v Praze, nemusel dostat uznání svého studia v Uhrách. Na podporu českých státoprávních požadavků reagoval český lid táborovým hnutím, v roce 1868 za účasti 338 000 osob, v roce 1869 610 000 osob, v roce 1870 – 225 000 osob a v roce 1871 za účasti ještě 287 000 osob. Táborové hnutí znamenalo, že široké vrstvy českého lidu pochopily, že císař se k národu, k českým požadavkům, postavil zády a jednou si vzpomenou a také se postaví zády k jeho mocnářství. I představitelé české buržoazie si uvědomují, že státoprávní rovnoprávnost v rámci mocnářství je nedosažitelná. Nelze se tedy divit, že budou hledat jiné cesty, jiné perspektivy.

Když přece jen někdy vídeňská vláda uvažovala o nějaké formě státoprávního vyrovnání s Čechy, strhl se divoký pokřik Němců, že se usiluje o jejich existenci a císař raději ustoupil, za českou věc se nepostavil. I příhraniční Němci mají tedy zásluhu na vytvoření negativního vztahu českého lidu k Rakousko-Uhersku. Češi nesměli dostat obdobná práva, jako měli Maďaři. Německá agresivita byla tak silná, že se František Josef I. neodvážil ani nechat korunovat na českého krále. Poslední korunovaný český král byl císař Ferdinand I., který zemřel 29. 6. 1875. Čeští politikové v dalších letech mohli dělat jen drobečkovou politiku, když chtěli prosadit něco zásadního a perspektivně výhodného, vždy jim za zády stáli příhraniční Němci a mařili vše, co mohli.

V zápase o český jazyk

Císař nedbal na pokřivený názor příhraničních Němců, kteří do omrzení tvrdili, že pohraniční oblasti mají být územím uzavřeným pro Čechy, kde by jednoznačně převládala pouze němčina, německá kultura, německé školství apod. Přitom Němci přišli do českého a moravského pohraničí jako kolonialisté, souhlasili s tím, že vstupují do českých právních poměrů a měli by si tedy uvědomit, že žádný panovník jim nedal jako privilegium domácí půdu a připojení k sousednímu státu. Opakovaně usilovali o administrativní rozdělení českých zemí na okresy německé a smíšené. Ve smíšených a dokonce i v ryze českých oblastech, měla zůstat privilegovaná němčina, ale v okresech označených za německé se neměl český jazyk uplatnit, i když tam žili Češi. I v tzv. punktačních člancích z roku 1890 Němci prosazují „území výlučně německé“ a území „dvojazyčné“. Ani císař neměl smysl pro jazykovou spravedlnost, byl to však jen odraz k jeho negativnímu postoji k českým státoprávními

otázkám. Plně se to potvrdilo při jednání o Badeniho jazykovém nařízení v roce 1897. Podstata nařízení umožňovala zavést vnitřní český jazyk u nižší civilní a soudní správy, ale při styku s vyššími úřady, např. ve Vídni, zůstávala povinnost používat německý jazyk. Němčina byla také monopolním jazykem armády. Na českém území se mělo vést jednání v jazyce prvního podání, pro Čechy tedy v češtině. Od státních úředníků se měla od 1. 7. 1900 v českých zemích vyžadovat znalost obou zemských jazyků, tedy češtiny a němčiny. Na straně příhraničních Němců se strhl dokonce s podporou z Německa nepředstavitelný pokřik, že je to „likvidace německví v českých zemích“. Psalo a mluvilo se o „otrockých zákonech pro Němce“. Rakouská historička Eva Priesterová ve svých Stručných dějinách Rakouska o tom zcela objektivně napsala: „V Čechách a na Moravě začaly protestní demonstrace tak divoké, jako by byla Němcům škrtem pera odňata všechna národní práva, a ne, jak se stalo, že byla jinému národu dána jistá omezená práva.“ Nacionalisté a pangermáni vykřikovali hesla, která ožila ještě nejednou, když chtěli vyděsit Čechy, že přijde den a tím bude vše rozřešeno ve prospěch Německa a Němců. Opět se křičelo nejen „jeden Bůh, jeden císař, jedna říše“, ale také „jeden jazyk, jedna říše, jeden císař“. Bouřlivá atmosféra nahnala nakonec strach samotnému císaři a ten nechal Badeniho odvolat z vlády. Vyhověl arogantním a ukřičeným Němcům a český národ zjistil, že císař není spravedlivý v otázkách státoprávních, ale i otázkách jazykových. Lze se divit, že se k němu nakonec Češi otočí zády? Příhraniční Němci svými demonstracemi vytvořili nevhodnou základnu pro nějaké budoucí jednání. Vždyť v té době vyháněli české rodiny z pohraničí, vyvěšovali německé vlajky, když vyhnali z daného města všechny Čechy. Za Hitlera budou vyvěšovat prapory až zlikvidují ve svém městě všechny Židy. I v této době se rodily kořeny německého nacismu, ke škodě demokracie i Němců samotných. V létě 1897 muselo být parlamentní jednání pro výtržnosti německých politiků a demonstrujících davů mimo říšskou radu přerušeno a Němci znemožnili jakoukoli zákonodárnou práci. A císař? Nezakročil, ač měl policii a armádu. Prý byl jen znechucen, že si jeho stát udělal evropskou ostudu. Němci se opět opájeli pocitem vítězství. Stanné právo bylo nakonec vyhlášeno 2. 12. 1897 nad Prahou, taková to byla objektivita. V roce 1898 vyšla Gautschova jazyková nařízení, potom v témže roce ještě Thunův jazykový zákon, z vládních míst se různě kouznilo, ale český národ uspokojen nebyl. Jeho práva byla stále podceňována. Němci žádali, aby z 219 okresních soudů v Čechách bylo 76 jednoznačně německých, 6 převážně německých, 15 smíšených, jen 8 převážně českých a 114 jednojazyčně českých, ale zákon se ani v roce 1899 nerealizoval. Jazykovou otázku se nepodařilo uspokojivě rozřešit ani do roku 1918 a v letech 1939–1945 znovu český lid zažil jazykovou perzekuci, opět ze strany Němců.

V roce 1897 se stala jedna významná věc v zahraničněpolitické situaci ve střední Evropě. V tomto roce byl totiž uzavřen dvojspolek německo-rakouský a z něho si pohraniční Němci vyvodili poznatek, že je tím zajištěna nadvláda Germánstva nad Slovany i v habsburské monarchii. Okamžitá reakce se projevila v nechotě Němců v Čechách a na Moravě v čemkoli ustoupit Čechům. Arogantní odmítání nejen českých státoprávních snah, odmítání federace, demokracie a jazykových otázek zatížilo natrvalo německo-české vztahy. Současně se uvedeným spojenectvím potvrdila protiruská politika a i touto cestou špěla Evropa k první světové válce. Německá privilegia měla být nejen zabezpečena, ale i rozšířena. Rakousko-Uhersko si posílilo také své mocenské stanovisko proti Srbsku a Německu se otevřela cesta k pronikání na Balkán a dál do Turecka. Militaristické tendence Františka Josefa se projeví již v jeho péči o mírový stav armády, představovala sílu 436 000 mužů a po první vlně mobilizací 2 500 000 vojáků. Během války nastoupilo více jak 9 milionů vojáků. V té době se již vědělo, že na frontu lze poslat okolo 10 % obyvatelstva státu, aby

bylo možno bojovat i vyrábět. USA vyslaly do války jen 3,8 % svého obyvatelstva. Rakousko-Uhersko se svými 17,3 % prokázalo, že na válečné úspěchy nemá nádeji. Stejně tak Německo, to poslalo na frontu dokonce 19,7 % svého obyvatelstva. Oba státy se zhroutily.

Německé ovlivňování

Císař František Josef I. byl představitelem mocnářství, středoevropské mocnosti, ale nechal se ovlivňovat Německem nejen v otázkách taktických, ale i strategických. Nemusel, ale chtěl. Sam osobně měl na řadu otázek totožné, případně obdobné názory, což umožňovalo jeho ochotu adaptovat se na požadavky přicházející z Berlína, od Viléma II. (1888–1918), vládnoucího v Německu, naslouchajícího svým generálům, diplomatům a představitelům velkého průmyslu. Austroněmečtí publicisté často obviňují Čechy, že ohrozili suverenitu Rakousko-Uherska. Ve skutečnosti to byl sám František Josef I., podřizující se německému imperialismu a svazující monarchii až příliš spojeneckými svazky a později dokonce podřízenosti Německu. Svědčí o tom několik skutečností:

1. Plány na válku centrálních mocností vůči Dohodě vznikly před atentátem v Sarajevu. Atentát se stal vhodnou a dokonce žádoucí záminkou. I když si atentátník opatřil zbraň v Srbsku, stalo se tak ilegálně, včetně překročení hranic. Bělehradská vláda to zjistila až dodatečně a varovala rakouskou stranu před nebezpečím atentátu. Nejvyšší místa Rakousko-Uherska na výstrahu reagovala ironicky a arogantně poznámkou, že v Bosně a Hercegovině se střílí často, ale špatně. K několika menším ozbrojeným incidentům proti rakousko-uherským okupantům došlo již dříve, jen nebyl jejich cíl tak vysoko a nebyl v okruhu habsburské dynastie. Německá zpravodajská služba se také zajímala o problematiku Mladé Bosny, ale varovný signál nevyslala, nechala věcem volný průběh. Navíc atentátníci byli chyceni a postaveni před soud, byli to státní občané rakousko-uherské monarchie.
2. Dávno před atentátem, již od roku 1908, rostly válečné výdaje. V Rakousko-Uhersku zbrojní výdaje vzrostly o 14 % a právě jen z Berlína přicházely podněty ke zvýšení výdajů na armádu. V Německu samotném činily zmíněné výdaje již 69 %. Od roku 1908 navýšila militaristické výdaje také Francie, obávající se Německa o 86 %, Velká Británie o 30 %, Rusko o 53 %, Itálie o 61 %. Mluvilo se o míru, ale připravovala se válka. Vystihl to německý generál Bernhardt, když napsal: „Ve velkých, rozhodujících otázkách, které mají určující vliv na celkový vývoj národa, je odvolání se ke zbraním svatým právem státu, a toho si musí být tato politika vědoma, musí udržovat toto přesvědčení ve vědomí národa.“ Jinak se smýšlelo ve vládní elitě, jinak se mluvilo k zahraniční veřejnosti.
3. Císař František Josef I. se neodvážil vypovědět válku Srbsku bez německého souhlasu. Proto byla do Berlína vyslána urychleně diplomatická mise Alexandra Hoyose, aby získala stanovisko císaře Viléma II. k válce. Vláda Františka Josefa I. sdělovala, že mír bude zajištěn jen tehdy, když bude Srbsko jako politický faktor na Balkáně odstraněno. Bělehrad byl označen za hnízdo zločinecké agitace. V Berlíně byl určujícím činitelem císař Vilém II. Ústava mu dávala právo rozhodnout o válce, měl rozhodující vliv na zahraniční politiku a byl i vrchním velitelem ozbrojených sil. Jeho stanovisko bylo jednoznačné, teď nebo nikdy. Německo dalo souhlas k válce, sdělil to do Vídně rakousko-uherský vyslanec po audienci u německého císaře 5. července 1914: „Císař František Josef I. může

počítat s plnou podporou Německa. Podle mínění císaře Viléma nesmí se s válkou otálet. Císař Vilém by litoval, kdybychom si nechali ujít nynější pro nás výhodný a příznivý moment.“

Německý zájem na válce byl podmíněn tím, že vojenská reforma ve Francii i v Rusku by pozměnila poměr sil a Německo bylo zatím nejpřípravenějším státem na válku v Evropě. Šéf generálního štábu von Moltke se vyslovil, několik týdnů před atentátem v Sarajevu, že vojenská situace je natolik příznivá pro válku, že v dohledné době již tomu tak nemusí být. To plně vyhovovalo vídeňským proválečným kruhům a František Josef I. jim nechal volné působení. Bylo rozhodnuto vypracovat ultimativní notu Srbsku a požadavky neslučitelnými se srbskou suverenitou. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí Leopold von Berchtold (1912 – 13. 1. 1915) hlásil císaři Františkovi Josefovi I., že Němci spěchají, že by nepochopili, kdybychom neudeřili. František Josef z toho vyvodil úvahu: „Teď už nemůžeme couvnout také s ohledem na Německo.“

František Josef I. souhlasil a potvrdil i požadavky, o kterých věděl, že poníží Srbsko a budou nepřijatelné, pokud si Bělehrad chtěl zachovat suverenitu. Srbsko mělo samo zakázat každou kritiku Rakousko-Uherska a propustit ze státní administrativy a z armády každého, kdo by měl negativní postoj k tomuto mocnářství. Z publikací a školních učebnic mělo být odstraněno všechno, co by kriticky hodnotilo rakouské císařství. Vyšetřování okolností atentátu bude provedeno na území Srbska orgány, které určí c. a k. vláda. Pochybuji, že by některý stát dovolil cizím orgánům vyšetřování na svém území. Pohraniční srbská stráž měla být potrestána, že se přes hranice pašují zbraně. Kupodivu nebyla trestána rakouská celní stráž, že tomu neučinila přítrž. Připustit angažovanost rakouských orgánů v Srbsku znamenalo také otevřít možnost ke vstupu zpravodajských, policejních a vojenských sil na území jiného svrchovaného státu. Ultimatum bylo časově termínováno tak, aby nebyl prostor pro konzultace a mírové jednání. Nesplnění jednoho jediného bodu, navíc v časově krátké době, znamenalo vyhlášení války. František Josef I. si ani ve snu nepřipustil, že konání velkých vojenských cvičení na hranicích Srbska a to ještě před atentátem, jasně prokazovalo jeho válečné úmysly a bylo ve své podstatě provokací a vyhrůžkou Srbsku. Ultimatum bylo časově podmíněno také datem ukončení návštěvy francouzského prezidenta v Rusku. Čekalo se až odpluje a nebude mít možnost okamžité konzultace mezi Petrohradem a Paříží. Srbsko mělo odpovědět na rakouské ultimatum do 48 hodin. Současně hlásit uskutečňování požadavků naprogramovaných v ultimatu. I kdyby Srbsko chtělo vyhovět, nedalo se to všechno stihnout.

Ve válce

Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku 28. července 1914, Rusku 6. srpna 1914, Černé Hoře 9. srpna 1914, Japonsku 27. srpna 1914, Belgii 28. srpna 1914 a Portugalsku 15. března 1916. Dohodové státy rovněž postupně vstupovaly do války. Francie vypověděla válku Rakousko-Uhersku 13. srpna 1914, Velká Británie rovněž 13. srpna 1914, Itálie až 24. května 1915, Rumunsko 27. srpna 1916, USA 7. prosince 1917, Panama 10. prosince 1917, Siam (Thajsko) 22. července 1917, Čína 14. srpna 1917.

Rakousko-Uhersko v době vypovězení války mělo 58 600 000 obyvatel. Všechny státy centrálních mocností, tedy vedle Rakousko-Uherska také Německo, Bulharsko a Turecko mají při vyhlášení válečného stavu dohromady 152 800 000 obyvatel, všechny státy Dohody však 813 400 000 obyvatel. Dohoda mobilizovala celkem

44 558 000 vojáků, centrální mocnosti jen 25 589 000 mužů. Počet padlých u Dohody činil 5 413 000 mužů, u centrálních mocností 4 029 000 vojáků. Z toho počet padlých v Rakousko-Uhersku byl 1 100 000 vojáků. Počet civilních obětí není přesně znám, jen tzv. španělská chřipka si vyžádala několik milionů obětí. Nejméně 20 % rakousko-uherských obětí patřilo k rakouským a příhraničním Němcům.

Československý stát po roce 1918 byl zatížen finančními částkami na obživu 246 000 válečných invalidů, podporoval 142 000 válečných vdov a válečných sirotků bylo 252 000 chlapců a dívek. V roce 1924 činila roční finanční položka na podporu válečných poškozců 911 milionů korun. Nutno dodat, že i váleční poškozcenci německé, slovenské, polské, maďarské, rusínské a židovské národnosti dostávali finanční dávky ze státní pokladny.

Československo bylo zatíženo ještě dalšími povinnostmi. Těm, kdo obdivují „zlaté časy“ Rakousko-Uherska je určeno následující sdělení:

Vídeňská vláda financovala válku také za pomoci válečných půjček, což tvořilo 101 miliard 570 milionů rakouských korun. Čs. bankovní systém by se zhroutil, kdyby čs. stát nepřevzal úhradu válečných půjček. A nejen to, Rakousko-Uhersko mělo nejen válečný, ale i předválečný dluh. Vítězné mocnosti stanovily, že i Československo se musí na úhradě těchto dluhů, které neudělalo, podílet. Na likvidaci rakouského předválečného dluhu se podílelo Československo 41,7 %, Rakousko však jen podílem ve výši 36,8 %, Polsko 13,7 %, o zbývající částky se podělilo ještě Rumunsko, Jugoslávie a Itálie. Uherský dluh byl likvidován Maďarskem ze 49,6 %, Rumunskem 23,7 %, Československem 17,3 % a o zbytek se podělilo Rakousko, Polsko a město Rjeka. Československo tedy převzalo 5,8 miliardy korun válečného dluhu Rakousko-Uherska a 7,7 miliard korun předválečného dluhu, ale ani to nebyla konečná částka. Spojenci na úhradu svých válečných výdajů zatížili Československo částkou ještě 5 miliard korun. Aby se lid nebouřil, uvedená částka se tajila a v dokumentech byla zanesena jako poplatek za osvobození. Náš stát se musel vypořádat také s částkami na zahraniční odboj, na čs. zahraniční armádu. Ve Francii si vypůjčil pro ruské legie 35 milionů korun a na legie ve Francii ještě další 204 miliony, italský úvěr na italské legie činil 112 milionů, anglický úvěr pro čs. vojska na Sibiři byl 126 milionů, americký úvěr pro repatriace ze Sibiře a na výživu obyvatel v ČSR připadlo dalších 600 milionů a konečně náš stát zaplatil za repatriaci zajatců bývalé rakousko-uherské armády s trvalým pobytem na území republiky dalších 14 milionů korun. Repatriace se týkala i Němců, Maďarů, Slováků a Rusínů, stejně jako Čechů. Všechny výše uvedené poplatky, které šly do ciziny, zhoršily významně naši životní úroveň. Proto nářky nostalgiků po rakouské monarchii považují za nežádoucí a falešné. Ve Francii v čs. zahraničním vojsku bojovalo 12 200 mužů, na frontě padlo 630 vojáků, v Itálii u bojových jednotek bylo zařazeno 20 000 mužů, padlo 350. Na ruské, francouzské a italské frontě celkem padlo 5 090 Čechů a Slováků. Legie v Rusku dosáhly až 60 000 mužů.

Redakce: Ing. J. Rejf, CSc.

Připravil: dr. O. Tuleškov